

บทที่ 4

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคม

การสื่อสารถือได้ว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ ที่สามารถทำให้สังคมดำรงอยู่ได้และทำให้การดำเนินงานด้านการพัฒนาเป็นไปได้อย่างสะดวก เกิดการผลักดันสังคมให้พัฒนาไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งสังคมและประเทศจะพัฒนาได้นั้น ประชาชนจะต้องได้รับความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง เจตคติ ความเชื่อ พฤติกรรม วิถีชีวิตที่สอดคล้องเข้ากันได้กับสภาพสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคม ประกอบด้วย ความหมายของการสื่อสารเพื่อพัฒนา ลักษณะของการสื่อสารเพื่อพัฒนา ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนา กระบวนทัศน์ของการสื่อสาร ประสิทธิผลของการสื่อสารเพื่อพัฒนา ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อพัฒนา ตลอดจนการสื่อสารกับกลุ่มคนในสังคม

ความหมายของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การสื่อสารเพื่อพัฒนากำเนิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาในทวีปเอเชีย แอฟริกาและลาตินอเมริกาในยุคแรก ค.ศ. 1960 เมื่อมีผู้นำแนวคิดการใช้ประโยชน์จากการสื่อสารให้มีบทบาทในการสนับสนุนกลยุทธ์การพัฒนาประเทศ โดยมีนักวิชาการได้มีการให้นิยามความหมายได้อย่างหลากหลาย ดังนี้

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 66) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือ การสื่อสารที่ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ถึงแม้ว่าเราจะพิจารณาการสื่อสารในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนา แต่เราก็ไม่อาจที่จะมองการสื่อสารในฐานะที่เป็นปัจจัยโดดๆ ได้เพราะความเป็นจริงในแต่ละท้องถิ่นยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่เราต้องพิจารณาร่วมด้วย อันได้แก่ระบบวัฒนธรรม ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรในท้องถิ่น และเครือข่ายการสื่อสาร

เดชพันธุ์ ประวิชัย (2543 : 31) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การสื่อสารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้กระบวนการพัฒนาบรรลุเป้าหมายเป็นการสื่อสารในเชิงประยุกต์ ที่มีหลักการและแนวทางการปฏิบัติในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและแนวความคิดต่างๆ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนา ซึ่งจะต้องผสมผสานการใช้การสื่อสารประเภทต่างๆ อย่างมีระบบเพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนสนใจในประเด็นปัญหาเฉพาะเรื่อง รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหานี้

ด้วย และการสื่อสารจะต้องเป็นการสื่อสารแบบสองทางกลับไปกลับมาอย่างต่อเนื่อง ระหว่างผู้รับสารระดับล่างสุด กับแหล่งสาร โดยมีนักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นสื่อกลางในการประสานเชื่อมโยง

สุรสิทธิ์ วิทวารัฐ (2549 : 153) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การนำเอา การสื่อสารทุกรูปแบบมาช่วยส่งเสริม สนับสนุนกระบวนการพัฒนาประเทศไทยว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

พนม คลีฉายา (2549 : 1) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การใช้การสื่อสาร เพื่อเป้าหมายการพัฒนา มุ่งเน้นการใช้การสื่อสารเพื่อให้เกิดการสร้าง ปรับเปลี่ยน รักษาความรู้ ทักษะและพฤติกรรมของบุคคล เพื่อเป็นไปในทิศทางที่มุ่งหวัง อันนำไปสู่การพัฒนาบุคคล กลุ่ม ชุมชน สังคมและประเทศ

ปัญญาญา ชัยสนธิและคณะ (2554 : 148) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การใช้กระบวนการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความรู้ ความคิด เจตคติและ พฤติกรรมที่นำไปสู่การดำรงอยู่ในสภาพที่ดีขึ้น

Servaes (2003 : 275) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นการแบ่งปันความรู้เพื่อ บรรลุถึงข้อดีเกี่ยวกับการปฏิบัติโดยพิจารณาถึงความสนใจ ความต้องการ และขีดความสามารถของ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงเป็นกระบวนการสังคมอย่างหนึ่ง

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง กระบวนการ สื่อสารในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่มีมุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อ ทักษะและพฤติกรรมที่นำไปสู่การพัฒนาในทุกระดับ

ลักษณะของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

เสถียร เขยประทับ (2540 : 281-282) กล่าวว่า การสื่อสารที่เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา อย่างแท้จริง ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ต้องให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสาร ประชาชนต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งในฐานะผู้รับสารและผู้มีส่วนร่วมในการวางแผนและผลิตเนื้อหาของสื่อ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ควรมีลักษณะที่ผู้รับสารสามารถควบคุมกระบวนการสื่อสารได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และผู้ส่ง สารสามารถควบคุมกระบวนการสื่อสารได้น้อยลง ในปัจจุบันผู้ทำหน้าที่ส่งสารคือผู้กำหนดกิจกรรม การสื่อสารว่าจะเกิดขึ้นที่ไหน อย่างไร เมื่อไร และความถี่เป็นอย่างไร

2. ต้องเป็นการผลิตในท้องถิ่น ปัจจัยที่สำคัญของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาคือ เนื้อหาของสื่อควรได้รับการจัดทำขึ้นในท้องถิ่น เนื้อหาที่ผลิตในท้องถิ่นจะเป็นสิ่งที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพราะเกี่ยวข้องกับโดยตรงและเข้ากับสภาพของผู้รับสารการผลิตสื่อ ต้องเริ่มจากสภาพความเป็นจริงที่มีอยู่และต้องมีลักษณะสอดคล้องกับสิ่งที่ชุมชนมี เช่น ด้านการผลิตสื่อ ควรใช้วัสดุจากท้องถิ่น เทคโนโลยีจากท้องถิ่นเพื่อตลาดท้องถิ่น เพราะลักษณะที่สอดคล้องกับความจริงและความต้องการของชุมชนจะทำให้สื่อในแต่ละชุมชนมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง

3. ต้องสนับสนุนบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการพัฒนา คือ ระบบการทำงานของเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่เหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาแต่มีข้อจำกัดหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่

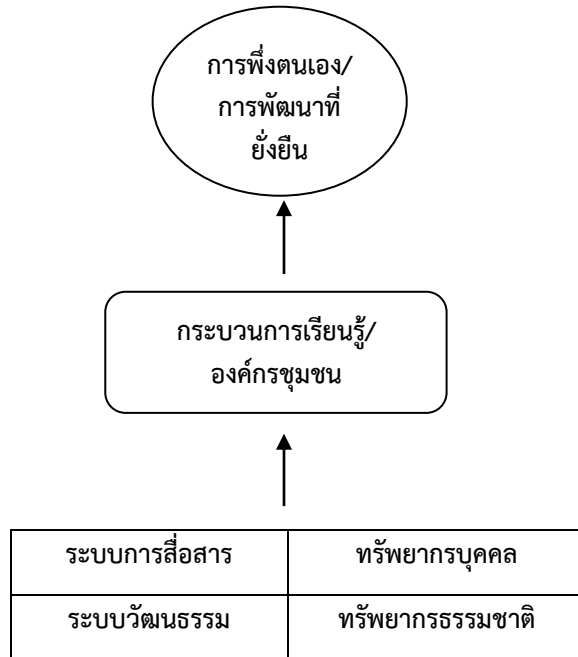
4. ด้านมนุษยธรรม การสื่อสารต้องมีมนุษยธรรม หมายความว่า การสื่อสารและการใช้สื่อต้องถือเอา คน เป็นเป้าหมาย มิใช่เอาเทคโนโลยีหรือผลกำไรเป็นเป้าหมาย

5. ด้านคุณค่า การสื่อสารและการใช้สื่อ ต้องช่วยให้ประชาชนเชื่อมั่นในระบบคุณค่าดั้งเดิมอันดีงามที่ตนมีอยู่ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใด การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องสอดคล้องกับคุณค่าเดิม

6. ด้านการสร้างความเข้าใจ การใช้สื่อต้องช่วยให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจปัญหาและสภาพแวดล้อมของตนเอง เช่น ชาวบ้านจำเป็นต้องรู้ว่าเหตุใดในหมู่บ้านของตนจึงแห้งแล้ง ทั้ๆที่อยู่ในอดีตเคยสมบูรณ์ การรู้สาเหตุที่แท้จริงนั้นเป็นก้าวสั้นๆ ก้าวหนึ่ง แต่เป็นก้าวที่สำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

7. ด้านความเป็นชุมชน การใช้สื่อจะต้องเป็นหนทางที่ทำให้ประชาชนเข้าใจความหมายของ “การเป็นชุมชน” อย่างแท้จริงและในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น

เกศินี จุฑาวิจิตร (2548 : 88-91) กล่าวถึง ลักษณะของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในฐานะที่การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการพัฒนาว่า สังคมที่มีการสื่อสารที่ดีควรมีเครือข่ายการสื่อสารประเภทต่างๆ ที่ครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายได้กว้างขวาง ทำให้ประชาชนสื่อสารกันได้อย่างสะดวกรวดเร็วทั้งภายในและภายนอกตัวหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ ประชาชนสามารถรับรู้ข่าวสารได้เท่าทันสถานการณ์ และแม้ว่าเราจะพิจารณาการสื่อสารในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาแต่เราก็ไม่อาจที่จะมองการสื่อสารในฐานะที่เป็นปัจจัยโดดๆ ได้ เพราะความเป็นจริงในแต่ละท้องถิ่นและสังคมยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่เราต้องพิจารณาร่วมด้วยดังภาพที่ 4.1

ภาพที่ 4.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ในชุมชน : ปัจจัยสำคัญของการพัฒนา
ที่มา : ปรับปรุงจากเกศินี จุฑาวิจิตร. 2548 : 89.

จากภาพที่ 4.1 อธิบายเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาที่จะต้องนำมาบูรณาการ
มี 4 ปัจจัยที่สำคัญ ดังนี้

1. ระบบวัฒนธรรม ในเรื่องระบบวัฒนธรรมนี้ พิจารณาได้ทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรม โดยในแง่รูปธรรม ได้แก่ การแสดงประจำท้องถิ่น เพลงพื้นบ้าน กิจกรรมและพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดมาช้านานและการทำงานอาชีพ สำหรับในแง่นามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ คติชาวบ้าน ฯลฯ ซึ่งโดยภาพรวมของระบบวัฒนธรรมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่จำเป็น 5 ประการ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่มและเรื่องขงจิตวิญญาณ

2. ทรัพยากรบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีคุณค่าของท้องถิ่นในเชิงปัญญา กำลังทรัพย์ กำลังกายและการมีศักยภาพในการนำชุมชนหรือท้องถิ่นไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาตามความคาดหวังบุคคลเหล่านี้ ได้แก่ พระ ครู แพทย์ ผู้นำความคิดเห็น ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ

3. ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรในท้องถิ่น หมายถึง แหล่งธรรมชาติ พืช/สัตว์ เศรษฐกิจ ป่าไม้ ภูเขา ทะเล แร่ธาตุ หน่วยงาน/สถาบันการศึกษา ธุรกิจเอกชนที่อยู่ในท้องถิ่น ทรัพยากรเหล่านี้นับเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาและชุมทรัพย์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น

4. ระบบการสื่อสาร หมายถึง ระบบการสื่อสารภายในชุมชน เช่น ชาวบ้านส่วนใหญ่รับรู้ ข้อมูลข่าวสารภายนอกจากแหล่งสารใดบ้าง จากสื่อมวลชนหรือจากการพูดคุยกัน ในแต่ละวัน ชาวบ้านจับกลุ่มคุยกันในเวลาใดและสถานที่ใด ใครเป็นผู้นำความคิดเห็น ใครคือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ สื่ออะไรบ้างที่มีอยู่แล้วในชุมชน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ดีควรมีลักษณะที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมาย สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารนั้นๆ ได้ โดยสื่อที่ใช้ควรมีความหลากหลาย เป็นสื่อที่ถูกผลิตในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้สร้างความเข้าใจและความสอดคล้องร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารได้ โดยง่าย

ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนา

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนาสังคม ได้มีการอธิบายว่า ในขณะที่ประเทศกำลังดำเนินการพัฒนาหรือในขณะที่กระบวนการพัฒนาสังคมหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change Process) กำลังดำเนินไปนั้นหน้าที่ที่สำคัญของการสื่อสารในสังคมก็คือ หน้าที่ในการให้ข่าวสาร (Informative Function) หน้าที่ในการชักจูงใจ (Persuasive Function) และหน้าที่ในการให้ความรู้ (Educational Function) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม (Complement) สนับสนุน (Facilitate) และขยาย (Extend) งานพัฒนา (Development Activities) การสื่อสารในลักษณะนี้เรียกว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development communication) ซึ่งมีรายละเอียด (ปรเม สตะเวทิน. 2546 : 49-50) ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร

ในการพัฒนาประเทศนั้น ประชาชนจะต้องได้รับข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชน จึงมีบทบาท ดังนี้

1.1 การส่งเสริมให้เกิดความรู้และสร้างเสริมประสบการณ์ สื่อมวลชนจะนำเสนอสิ่งใหม่ๆ ให้ประชาชนได้รับรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ และทำให้ทราบว่าบุคคลหรือสังคมอื่นเป็นอย่างไร

1.2 การชักจูงประชาชนมาสู่จุดสนใจ สื่อมวลชนจะเป็นตัวการสำคัญในการนำเรื่องต่างๆ มาทำให้เป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับประชาชน โดยทำให้ความสนใจของประชาชนถูกหันเหไปสู่เรื่องของการพัฒนา

1.3 การยกระดับความปรารถนาของประชาชน สื่อมวลชนสามารถสร้างความปรารถนาในสิ่งที่ดีกว่าเดิม ทั้งในระดับบุคคลและระดับประเทศ และตั้งใจที่จะทำให้ได้มาซึ่งความปรารถนานั้น

1.4 การสร้างบรรยากาศของการพัฒนา สื่อมวลชนมีส่วนสำคัญในการให้ข่าวสารแก่ประชาชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจในด้านการพัฒนา โดยการแสดงให้เห็นเทคโนโลยีที่ทันสมัยและชีวิตในสังคมที่พัฒนา อันจะทำให้ประชาชนมีสายตาที่กว้างไกลและย้อนมาเปรียบเทียบกับตัวเองเพื่อกำหนดทิศทางในอนาคต

2. การจูงใจ

บทบาทของสื่อมวลชนในประเทศกำลังพัฒนา คือ การจูงใจให้ประชาชนเปลี่ยนวิถีชีวิตและตัดสินใจเข้าร่วมโครงการพัฒนาอย่างจริงจัง ด้วยการแสดงความคิดเห็นสนับสนุนโครงการพัฒนาของรัฐบาล และชี้แนะการตัดสินใจของประชาชน โดยมีบทบาท ดังนี้

2.1 เป็นแหล่งข่าวสารสำหรับการสื่อสารระหว่างบุคคล การเผยแพร่ข่าวสารผ่านสื่อมวลชน มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้ประชาชนหรือผู้ที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นได้รับเอาข่าวสารไปถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง ซึ่งจะทำให้การตัดสินใจได้ดีขึ้น

2.2 สร้างสถานภาพให้แก่บุคคล สื่อมวลชนสามารถสร้างชื่อเสียงและสถานภาพทางสังคมให้แก่บุคคลได้ โดยอาจจะกล่าวยกย่องหรือเอ่ยถึงอยู่เสมอซึ่งจะทำให้ความคิดและนโยบายของบุคคลเหล่านั้นมีความน่าเชื่อถือ การให้ความสนใจของสื่อมวลชนต่อโครงการพัฒนาต่างๆ จะทำให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนา อันจะทำให้บุคคลนั้นได้รับสถานภาพไปด้วย

2.3 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดการพูดคุยกันและแสดงความคิดเห็นออกมา เพื่อสะท้อนไปยังรัฐบาลให้นำไปพิจารณากำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศ

2.4 ปลุกฝังบรรทัดฐานของสังคม สื่อมวลชนมีบทบาทในการเผยแพร่บรรทัดฐานที่ดีของสังคม และการหลีกเลี่ยงบรรทัดฐานอย่างรุนแรงให้ประชาชนทราบ เพื่อช่วยให้สังคมอยู่ในกรอบหรือบรรทัดฐานที่วางไว้

2.5 ช่วยปลูกฝังให้มีรสนิยมที่ดี สื่อมวลชนสามารถสร้างความคุ้นเคยกับสิ่งต่างๆ แก่ประชาชน เช่น ดนตรี ศิลปะ อันมีผลต่อรสนิยมของบุคคลในประเทศที่กำลังพัฒนา วัฒนธรรมเป็นสะพานเชื่อมโยงที่ดีที่สุดของประชาชนในชาติ

2.6 เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่ฝังแน่น ในการพัฒนาประเทศสื่อมวลชนสามารถสร้างทัศนคติใหม่ๆ หรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่ฝังแน่น รวมทั้งเบี่ยงเบนทัศนคติเดิมได้ เพราะถ้าประชาชนมีความรู้สึกว่าการปฏิบัตินั้นไม่แตกต่างจากการปฏิบัติอันเดิมหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย จะทำให้เกิดการยอมรับได้ง่ายขึ้น

2.7 การให้การศึกษา ในการพัฒนาประเทศ เมื่อประชาชนได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาจนเกิดความรู้สึกทะเยอทะยานและตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหน้าที่ต่อไปของรัฐบาลคือ การให้การศึกษาและให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการอ่านออกเขียนได้ การเมืองการปกครอง การสาธารณสุข การเกษตร การช่าง ซึ่งการสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อมวลชนสามารถให้ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการปรับตัวของประชาชนให้เข้ากับการพัฒนาประเทศได้

กระบวนการทัศน์ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การศึกษากระบวนการทัศน์ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา มุ่งศึกษาสาระสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์การพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ผ่านมา นับตั้งแต่ราวทศวรรษ ที่ 1960 เราสามารถที่จะแบ่งกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาได้เป็น 3 ยุคใหญ่ (Singhal and Stapitanond. 1996 : 11-25) ได้แก่

1. กระบวนการทัศน์การพัฒนาระแสหลัก (Dominant Paradigm)

กระบวนการทัศน์การพัฒนาระแสหลักเป็นกระบวนการทัศน์การพัฒนาที่เน้นเรื่องการพัฒนาประเทศโลกที่สาม ให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก ซึ่งกระบวนการทัศน์นี้เป็นกระบวนการทัศน์ที่ถูกนำมาใช้เกือบทั่วโลกนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 ซึ่ง Servanes (กาญจนา แก้วเทพ. 2543 : 18) ได้ประมวลคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการทัศน์ การพัฒนาระแสหลัก ดังนี้

1.1 การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคมอย่างเป็นเส้นตรง มีความก้าวหน้าแบบขั้นบันได (Unilinear) เมื่อเกิดแล้วมีแต่ก้าวรูกไป ข้างหน้า ไม่มีกระบวนการย้อนกลับ (Irreversible)

1.2 การพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง (Structural Differentiation) และ การทำหน้าที่ใหม่ๆ ของสถาบันสังคม (Functional Specialization)

1.3 การพัฒนาเป็นกระบวนการที่มีเป้าหมาย เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ด้วยการใช้เทคโนโลยีที่ลงทุนสูง (Capital-intensive Technology)

1.4 การวางแผนดำเนินการพัฒนานั้น ต้องอาศัยการวางแผน จากส่วนกลาง (Centralized Planning) และกระบวนการพัฒนาทั้งหมดสามารถแบ่งออกได้เป็นขั้นๆ อย่างชัดเจน

1.5 สาเหตุของความด้อยพัฒนานั้นมาจากปัจจัยภายใน (Endogenous factor) เช่น การไม่รู้หนังสือ การขาดทักษะในการทำงานของประชากร ดังนั้นการพัฒนาจำเป็นต้องนำเอาปัจจัย จากภายนอก เช่น เงินทุน เทคโนโลยีที่ทันสมัย เข้ามาช่วยสนับสนุนให้เกิดความก้าวหน้าและทันสมัย ในสังคม

อย่างไรก็ตามหลังจากที่ประเทศในโลกที่สามได้นำแนวคิดของกระบวนการพัฒนา กระแสหลักไปใช้ กลับพบว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้นไม่เป็นไปตามที่คาดไว้ โดยการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้ถูกแบ่งสรรอย่างยุติธรรม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมาก ยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ถึงแม้จะพบว่าในสังคมจะมี “ความทันสมัย” เช่น มีถนน ไฟฟ้า น้ำประปา แต่ยังไม่มีการ “พัฒนา” สถาบันต่างๆทางสังคมติดตามมา เช่น ปัญหาการล่มสลายของ สังคมชนบท หรือ สถาบันครอบครัวมีความคลอนแคลน

ท่ามกลางปรากฏการณ์เหล่านี้จึงทำให้กระบวนการพัฒนา แบบกระแสหลักได้ถูก วิพากษ์วิจารณ์ในหลายประเด็น เช่น เป็นกระบวนการที่ยึดเอากรอบของชาติใดชาติหนึ่งเป็น ศูนย์กลาง โดยมองข้ามความแตกต่างที่หลากหลายระหว่างประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ทรัพยากรธรรมชาติ หรือวัฒนธรรมรวมถึงเป็นการใช้กรอบวิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม (Binary Oppositions) ที่มองว่าสิ่งที่ประเทศที่พัฒนาแล้ว (ประเทศที่ทันสมัย) มีอยู่เป็นที่ดีทั้งหมด ส่วนสิ่งที่ ประเทศด้อยพัฒนามีอยู่นั้นล้วนเป็นสิ่งที่ไร้ค่าทั้งสิ้น นอกจากนั้นยังได้ให้ความสนใจแต่มิติเศรษฐกิจ เพียงด้านเดียว และยังเป็นการสนใจเพียงมิติเชิงปริมาณเท่านั้น จึงทำให้ เกิดความสนใจแต่เพียงอัตรา การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและรายได้ประชาชาติ โดยไม่ได้ใส่ใจกับคุณภาพชีวิตของประชาชน (Singhal & Stapitanond 1996 : 14-15 และกาญจนา แก้วเทพ. 2548 : 27-28)

2. กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency Paradigm)

กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพานี้ ได้พัฒนาขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1960 โดยมีเนื้อหาที่ต่อต้านกระบวนทัศน์การพัฒนาระแสหลัก เพราะเชื่อว่า แนวคิดการพัฒนาแบบเบื้องบนสู่ล่าง (Top-down Approach) นั้นเป็นกลไกในการพัฒนาความสัมพันธ์ที่เน้นการพึ่งพาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศที่ด้อยพัฒนา ซึ่งผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือการดูดซับเอาทรัพยากรและความมั่งคั่งจากประเทศด้อยพัฒนาไปเลี้ยงประเทศที่พัฒนา โดยกุลิสรา กฤตวรกาญจน์ (2551: 53) ได้กล่าวว่าภายใต้การพัฒนาตามแนวตะวันตกนั้น ได้แฝงไว้ซึ่งอำนาจที่จะครอบครองมีอำนาจเหนือประเทศที่ด้อยกว่า ขณะเดียวกันก็พยายามปกป้องพรรคพวกหรือคนของประเทศตน เช่น ในกรณีของอเมริกาที่หากอยากได้สินค้าของประเทศที่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ก็จะให้ประเทศนั้นเปิดประเทศและค้าขายอย่างเสรี ไม่มีการตั้งกำแพงภาษี แต่หากประเทศนั้น ขอส่งสินค้าอื่นที่เป็นสินค้าแข่งกับสินค้าของสหรัฐที่ผลิตได้เองก็จะมีข้ออ้าง และปกป้องมากมายเป็นต้น

ดังนั้นหากประเทศด้อยพัฒนายังคงใช้แนวคิดการพัฒนาแบบกระบวนทัศน์การพัฒนาระแสหลักอยู่ก็ ไม่มีทางที่ประเทศจะสามารถพัฒนาขึ้นมาได้ ซึ่งการที่ประเทศด้อยพัฒนาจะสามารถพัฒนาได้นั้นจำเป็นที่จะต้องตัดขาดตัวเองจากประเทศศูนย์กลาง (ซึ่งก็คือประเทศที่พัฒนาแล้ว) รวมทั้งออกมาจากเศรษฐกิจระบบตลาดโลกและต้องมียุทธศาสตร์พึ่งพาตนเอง (Self-reliance) แทนการพึ่งพา อย่างไรก็ตามกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพาที่ได้รับการวิจารณ์ว่าเป็นการมองข้ามอุปสรรคในการพัฒนาที่มาจากปัจจัยภายใน เช่น ปัญหาการเมืองภายในประเทศ ปัญหาการคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากกระบวนทัศน์นี้เชื่อว่าอุปสรรคที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศเกิดจากปัจจัยภายนอก ซึ่งได้แก่การเอารัดเอาเปรียบจากประเทศศูนย์กลางนั่นเอง ทั้งนี้ในความจริงแล้วปัจจัยภายในเหล่านี้ล้วนสามารถส่งผลกระทบต่อพัฒนาทั้งสิ้น

3. กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative Paradigm)

กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือกนี้เป็นกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้น ช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 โดยกระบวนทัศน์นี้ไม่เชื่อว่าการพัฒนานั้นจะมีสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียวดังที่สองกระบวนทัศน์แรกเชื่อ แต่กลับเชื่อว่าในแต่ละสังคมต่างก็มีแนวคิดในการพัฒนาที่หลากหลายไม่เหมือนกัน โดยกระบวนทัศน์นี้จะลด ลักษณะ “ที่เป็นสากล” (Universalistic) ของแนวคิดการพัฒนาให้น้อยลง แต่จะเพิ่มสัดส่วนของลักษณะ “ที่เป็นท้องถิ่น” (Localistic) ให้มากขึ้นนั่นหมายความว่าบางสังคมอาจจะถือเอาความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมาย ในขณะที่บางสังคมอาจจะกำหนดเอาการมีชีวิต

แบบพอเพียงเป็นเป้าหมายก็ได้ ดังนั้นเมื่อเป้าหมายในการพัฒนา มีความแตกต่างกันจึงทำให้วิธีการที่แต่ละสังคมจะบรรลุเป้าหมายของตนจึงมีความแตกต่างกันไปด้วย

Singhal and Stapitanond (1996: 18-19) กล่าวว่าแนวคิดการพัฒนา ในกระบวนทัศน์นี้จะเน้นมิติความเป็นมนุษย์และความหลากหลาย โดยไม่ได้มุ่งเน้นที่มิติด้านเศรษฐกิจมากเท่าที่เคยผ่านมา โดยเชื่อว่าแต่ละสังคม เชื้อชาติ หรือกลุ่มนั้นต่างก็มีอัตลักษณ์และมีเส้นทางในการพัฒนาที่แตกต่างกันไป ดังนั้นโครงการในการพัฒนานั้นจะต้องออกแบบในรูปแบบของโครงการเล็กๆ ที่มีความเหมาะสมกับสิ่งที่ประชาชนต้องการ

อย่างไรก็ตามกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือกนี้ก็ได้รับข้อวิจารณ์ ว่ามีลักษณะที่ค่อนข้างเป็น “อุดมคติ” อย่างมาก ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2543 : 43) กล่าวว่านักวางแผนและกำหนดนโยบายคงจะพบกับความลำบากอยู่บ้างที่จะต้องแปลงแนวคิดนามธรรมให้ออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติ

ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การสื่อสารเป็นการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน บทบาทของการสื่อสารเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็ง สู่การพัฒนาอย่างไม่สิ้นสุด โดยมีการติดต่อสื่อสารต่อกัน มีการเอื้อเฟื้อต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการจัดการที่ดี และได้มีการสร้างแนวคิดทางทฤษฎีอธิบายความพันธ์ต่างๆ ไว้อย่างหลากหลายโดยได้มีนักวิชาการด้านการสื่อสารได้ค้นพบและอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่สำคัญ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2558 : 43-72) ดังนี้

1. ทฤษฎีของแดเนียล เลินเนอร์

ทฤษฎีของเลินเนอร์ จำแนกได้ 2 ระดับคือ ระดับสังคม (Societal Level) เรียกว่าการพัฒนาประเทศ และระดับบุคคล (Individual Level) เรียกว่า การทำให้คนทันสมัย โดยเลินเนอร์ได้เสนอขั้นตอนการพัฒนาของสังคมมนุษย์ว่าจะเริ่มจากสังคมโบราณผ่านสังคมที่กำลังเปลี่ยนรูปไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern Society) และชี้ให้เห็นว่าระบบการสื่อสารในสังคมโบราณและสังคมสมัยใหม่มีลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งในสังคมโบราณนั้นระบบการสื่อสารเป็นการติดต่อโดยอาศัยปากเปล่า (Oral Communication) การแลกเปลี่ยนข่าวสารจำกัดอยู่เฉพาะภายในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องเพียงส่วนน้อย เนื้อหาข่าวสารส่วนใหญ่เป็นเรื่องของระเบียบข้อบังคับความประพฤติของสมาชิกภายในกลุ่ม และผู้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารมักเป็นผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมสูง ส่วน

ในสังคมสมัยใหม่นั้น ระบบการติดต่อสื่อสารเป็นในรูปแบบการติดต่อสื่อสารโดยอาศัยสื่อกลาง (Mediated Systems) การแลกเปลี่ยนข่าวสารจึงขยายขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมไปถึงกลุ่มชนต่างๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่ เนื้อหาข่าวสารมักเป็นการรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกกลุ่มชน และผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการสื่อสารมักเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมและมีความชำนาญในด้านนี้โดยตรง ทั้งนี้ลินเนอร์ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาการสื่อสารว่าจะเริ่มจากปากเปล่า (Oral) ในสังคมโบราณไปสู่ระบบสื่อกลาง (Media) ในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้น การพัฒนาระบบการสื่อสารจึงขนานเคียงคู่ไปกับการพัฒนาสังคมด้วย

ประเด็นสำคัญตามข้อเสนอของลินเนอร์ คือ การพัฒนาระบบการสื่อสารถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบสังคมส่วนรวมทั้งหมด และมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาส่วนอื่นๆ ในสังคมด้วยอันได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ลินเนอร์กล่าวว่า “ระบบการสื่อสารเป็นทั้งเครื่องชี้ (Index) และตัวแทน (Agent) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบสังคมใหญ่ทั้งหมด แต่ทั้งนี้มิได้หมายถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causality) ระหว่างปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกันที่กระบวนการพัฒนาเริ่มต้น ดังเช่น ไก่กับไข่ต่างก็เป็นสาเหตุ (Cause) ซึ่งกันและกัน”

2. ทฤษฎีของเอเวอร์เรต เอ็ม โรเจอร์ส

เอเวอร์เรต เอ็ม โรเจอร์ส (Everett M. Rogers) มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่ยอมรับการทั่วโลกจากทฤษฎีการสื่อสารนวัตกรรมหรือการเผยแพร่ข่าวสารของโรเจอร์ ได้รับการอ้างอิงไปอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “กระบวนการยอมรับนวัตกรรม” (Adoption process) ซึ่งเดิมได้อธิบายว่า คือ กระบวนการตัดสินใจในการยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมอง ที่บุคคลจะต้องผ่านขั้นหรือระยะต่างๆ ตั้งแต่แรกที่รู้เรื่อง หรือมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมไปจนถึงขั้นตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม และในที่สุดถึงขั้นยืนยันการตัดสินใจที่ทำไปแล้ว กระบวนการรับนวัตกรรมนี้ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังภาพที่ 4.2

ภาพที่ 4.2 แบบจำลองกระบวนการยอมรับนวัตกรรม

ที่มา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2558 : 50.

จากภาพที่ 4.2 แบบจำลองกระบวนการยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน (Rogers. 1971 : 63-64) มีดังนี้

1. ขั้นการตระหนัก (Awareness Stage) คือ การที่บุคคลได้รับรู้ว่ามีความคิดหรือวิทยาการใหม่ ๆ แต่ยังไม่มีความรู้ที่ลึกซึ้งในเนื้อหาและรายละเอียดต่างๆ การรับรู้ที่สำคัญของกระบวนการยอมรับ ได้แก่ การรับรู้ที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาความรู้ในนวัตกรรมเพิ่มเติม หรือการรับรู้ที่จะนำไปสู่ขั้นตอนต่อไปของกระบวนการยอมรับ เพราะการรับรู้แต่ละครั้งไม่จำเป็นจะต้องมีกระบวนการยอมรับขั้นอื่นๆ ตามมาเสมอไป ดังนั้น การรับรู้เรื่องที่ตรงกับปัญหาความต้องการ หรือสามารถที่จะมองเห็นประโยชน์ที่จะเกิดตามมาได้อย่างเด่นชัดเหล่านี้ย่อมกระตุ้นให้เกิดความสนใจได้ง่ายกว่าการรับรู้ในเรื่องอื่นๆ ไป

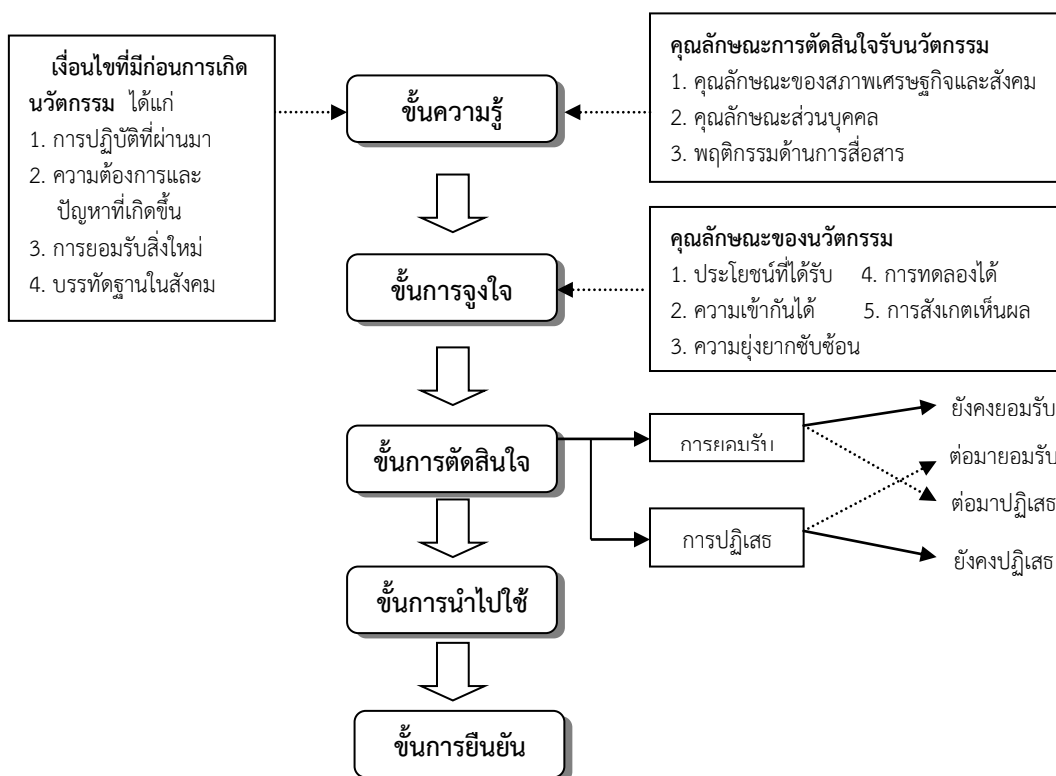
2. ขั้นความสนใจ (Interest Stage) คือ การที่บุคคลเกิดความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิทยาการแผนใหม่ ขั้นนี้ยังไม่มีมีการประเมินวิทยาการแผนใหม่เข้ากับสถานการณ์ที่แท้จริงของแต่ละบุคคลเพียงแต่ต้องการความรู้เพิ่ม สิ่งสำคัญในขั้นนี้ได้แก่ ความรู้ (Cognitive or Knowledge) ความสนใจศึกษาหาความรู้ของบุคคล นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสามารถทางสมองแล้ว ในการรับความรู้อย่างขึ้นอยู่กับจิตลักษณะบางประการของบุคคลนั้นด้วย เป็นต้นว่า ความทันสมัย การชอบเปลี่ยนแปลง ทศนคติและบรรทัดฐานของระบบสังคม (Social System Norms) ที่ทันสมัย มีระบบสื่อสารที่ดี สิ่งเหล่านี้จะช่วยกระตุ้นการแสวงหาความรู้ในขั้นนี้ได้เป็นอย่างดี

3. ขั้นการประเมินผล (Evaluation stage) บุคคลใช้ความสามารถทางสมองเพื่อจะประเมินวิทยาการแผนใหม่ให้เข้ากับสถานการณ์ของตน ขั้นนี้เป็นการทดลองในระดับความคิด (Mental Trial) ถ้าบุคคลมีความรู้สึกว่า วิทยาการแผนใหม่มีคุณค่าและมีประโยชน์ ก็จะลงมือทดลองทำดูในขั้นที่ 4 ซึ่งเป็นการทดลองในภาคปฏิบัติ ความสำคัญของขั้นนี้ คือ การสร้างความรู้สึที่ดี (Affective) ต่อวิทยาการแผนใหม่ เพราะความรู้และข้อมูลต่างๆ ในขั้นที่ 2 จะเป็นรากฐานที่ทำให้ขั้นนี้ คือ การประเมินประสบผลสำเร็จและต่อเนื่องไปยังกระบวนการในขั้นที่ 4

4. ขั้นการทดลอง (Trial Stage) คือการได้ลงมือทดลองทำดูเพียงบางส่วนในสถานการณ์จริงของบุคคล เป็นการย้ำความแน่ใจว่าผลจะดีจริงอย่างที่คิดในขั้นประเมินหรือไม่ ในขั้นนี้ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำ (How-to-Knowledge) จะมีความสำคัญมาก เพราะจะเป็นผลต่อเนื่องของการตัดสินใจที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับ หรือการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ตามมา

5. ขั้นการยอมรับ (Adoption Stage) คือขั้นสุดท้ายของกระบวนการตัดสินใจยอมรับ ในขั้นนี้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (Behavior) ที่สามารถสังเกตเห็นได้ง่ายกว่าในขั้นอื่นๆ

ต่อมาโรเจอร์ ได้มีการปรับปรุงกระบวนการรับนวัตกรรมใหม่ให้ทันสมัย ถูกต้อง และสอดคล้องกับสภาพสังคม โดยเรียกว่า “กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม” (Innovation-Decision Process) แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังภาพที่ 4.3

ภาพที่ 4.3 แบบจำลองกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม

ที่มา : ปรับปรุงจากRogers. 1983 : 165.

จากภาพที่ 4.3 แบบจำลองกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของโรเจอร์ มีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน (Rogers. 1983 : 163 - 209) ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นความรู้ (knowledge) กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมเริ่มต้นเมื่อบุคคลได้สัมผัสนวัตกรรม และเริ่มศึกษาหาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจถึงหน้าที่ของนวัตกรรมนั้น ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมที่บุคคลได้รับในขั้นนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 ดาน ดังนี้

ด้านที่ 1 ความรู้จักนวัตกรรม (Awareness Knowledge) ความรู้ที่ทำให้เกิดการตื่นตัวเกี่ยวกับนวัตกรรม เป็นความรู้ที่ว่านวัตกรรมเกิดขึ้นแล้ว และนวัตกรรมนั้นสามารถทำหน้าที่อะไรบ้าง

ด้านที่ 2 ความรู้วิธีการใช้นวัตกรรม (How - to Knowledge) ความรู้ประเภทนี้ได้จากการติดต่อสื่อสารกับสื่อมวลชน การติดต่อกับหน่วยงานราชการที่ทำการเผยแพร่ นวัตกรรมหรือเข้าร่วมประชุม ความรู้ประเภทนี้จะช่วยให้ใช้นวัตกรรมได้อย่างถูกต้อง นวัตกรรมยังมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่าใด ความจำเป็นที่จะต้องมีความซับซ้อนมากเท่าใด ความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ที่มากยิ่งขึ้น การขาดความรู้ด้านนี้จะทำให้เกิดการปฏิเสธนวัตกรรมได้มาก

ด้านที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับหลักการของนวัตกรรม (Principles Knowledge) ความรู้ประเภทนี้ เป็นความรู้ถึงเกณฑ์เบื้องหลังของนวัตกรรม ซึ่งช่วยให้นวัตกรรมบรรลุผล เช่น ความรู้เกี่ยวกับเชื้อโรคและการระบาดของเชื้อโรคซึ่งช่วยให้เข้าใจว่าการไปฉีดวัคซีนหรือการสร้างส้วมให้ถูกสุขลักษณะจึงจะช่วยป้องกันเชื้อโรคได้

นอกจากนี้บุคคลจะมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของบุคคลในด้านต่างๆ สรุปได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. สถานภาพทางเศรษฐกิจและการศึกษา ผู้มีระดับการศึกษาสูงและสถานภาพทางสังคมสูง มีรายได้ดีจะเป็นผู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้มีระดับการศึกษาต่ำมีสถานภาพทางสังคมต่ำ และมีรายได้ต่ำ

2. พฤติกรรมการเปิดรับสาร ผู้ที่เปิดรับสาร ผู้ที่เปิดรับสื่อสารมวลชนติดต่อกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม จะเป็นผู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ที่มีลักษณะตรงกันข้าม

3. บุคลิกภาพแบบเปิด ผู้ที่มีความสนใจเรียนรู้ติดต่อกับงานที่กว้างขวางไม่รังเกียจการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น จะเป็นผู้รับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็ว ผู้ที่มีความรู้เรื่องนวัตกรรมไม่จำเป็นต้องยอมรับนวัตกรรมนั้นมาใช้เสมอไป เพราะการยอมรับนวัตกรรมยังขึ้นอยู่กับคุณลักษณะอย่างอื่น เช่น ทศนคติและความเชื่อ นอกจากนี้ผู้ที่มีความรู้เรื่องนวัตกรรมถ้าไม่ได้พิจารณาเห็นว่านวัตกรรมนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อตนก็ตัดสินใจไม่ยอมรับนวัตกรรม

ขั้นที่ 2 ขั้นการจูงใจ (Persuasion) ในขั้นนี้บุคคลจะสร้างทัศนคติชอบหรือไม่ชอบนวัตกรรม กิจกรรมในสมองของบุคคลในขั้นความรู้เป็นเรื่องของความคิดเห็นหรือการรู้ ส่วนกิจกรรม

ในสมองในขั้นการจูงใจเป็นเรื่องของอารมณ์หรือความรู้สึก โดยบุคคลมีพฤติกรรมสำคัญคือแสวงหาข่าวสารข้อมูล ข้อมูลที่ได้รับมาเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นว่าเหมาะสมกับตัวเขาทั้งในสภาพปัจจุบันและในอนาคตหรือไม่อย่างไร บุคคลจะมีการพัฒนาแนวความคิดเชิงประเมินเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ซึ่งเป็นการพิจารณาคุณค่าของนวัตกรรมว่าเมื่อรับนวัตกรรมมาใช้จะมีผลติดตามมาในด้านใด มีประโยชน์ต่อตัวเขามากน้อยเพียงใด ถ้ามีประโยชน์มากจะมีความรู้สึกทางบวก แต่ถ้าคิดว่าไม่มีประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อยต่อตัวเขา จะพัฒนาความคิดทางลบ

ขั้นที่ 3 ขั้นการตัดสินใจ (Decision) ในขั้นนี้บุคคลกระทำกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การเลือกที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม การจะตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมนั้นขึ้นอยู่กับ 2 ขั้นตอนที่ผ่านมาด้วย ถ้าบุคคลมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม มีความรู้สึกชอบและเห็นประโยชน์ของนวัตกรรมนั้น บุคคลก็มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้น นอกจากนี้การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมยังขึ้นอยู่กับลักษณะของนวัตกรรม ถ้านวัตกรรมนั้นสามารถแยกส่วนย่อยๆ ได้ ให้มีการทดลองใช้ได้ บุคคลจะมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้น ในขั้นนี้มีความสำคัญมาก การที่บุคคลจะเลือกทางใดเป็นผลมาจากขั้นความรู้และขั้นการจูงใจและการพิจารณาลักษณะนวัตกรรมว่าสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี

ขั้นที่ 4 ขั้นการนำไปใช้ (Implementation) กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมในขั้นตอนต้นๆ เป็นเรื่องของความรู้ความคิด แต่ขั้นนี้เป็นขั้นของการปฏิบัติ เมื่อบุคคลตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นไปใช้ เขาจะต้องรู้ว่าจะสามารถหาวัตกรรมการนั้นมาจากไหน นำไปใช้อย่างไรและเมื่อนำไปใช้จะเกิดปัญหาอย่างไร และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างไร บุคคลจึงพยายามแสวงหาสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับนวัตกรรม ดังนั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และวิธีการสื่อสารจึงมีบทบาทที่จะช่วยบุคคลให้ได้รับสิ่งที่เขาต้องการ ในขั้นนี้รวมถึงขั้นดัดแปลงแก้ไขด้วย การใช้นี้จะดำเนินไปเรื่อยๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะของนวัตกรรมนั้น ซึ่งอาจรวมไปถึงการที่นวัตกรรมใหม่นี้ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน

ขั้นที่ 5 ขั้นการยืนยัน (Confirmation) ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นสุดท้ายของกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมในบุคคลส่วนใหญ่ กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ตัดสินใจที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับไปแล้ว บุคคลจะแสวงหาข้อมูลข่าวสาร แรงเสริม เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของแต่ละบุคคล เมื่อยอมรับนวัตกรรมแล้ว เขาจะพยายามศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความมั่นใจการรับ

ข่าวสารข้อมูล การได้รับคำแนะนำและได้เห็นความสำเร็จของการใช้นวัตกรรม จะมีอิทธิพลต่อขั้นการ ยืนยันมาก

ดังนั้นกระบวนการตัดสินใจนั้นสามารถนำไปสู่การยอมรับ หรือการปฏิเสธได้ ผู้ที่หยุดยอมรับ (Discontinuance) เป็นผู้ที่ตัดสินใจปฏิเสธนวัตกรรมหลังจากได้ยอมรับไปแล้ว ผู้ที่หยุดนี้อาจเกิดขึ้นได้เพราะบุคคลนั้นเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อนวัตกรรม หรือเพราะนวัตกรรมนั้นเกิดถูก แทนที่ด้วยความคิดใหม่กว่า และมีความเป็นไปได้ว่าบุคคลจะยอมรับนวัตกรรมหลังจากการตัดสินใจ ปฏิเสธไปแล้ว

3. ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การศึกษาทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เป็นการศึกษาทฤษฎีที่ เน้นให้เห็นว่าในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ควรเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนด นโยบายจนถึงขั้นตอนการปฏิบัติ เพราะการมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา มีขอบเขตทั้งในระดับแนวตั้งและในระดับแนวนอน เน้นประชาชนที่เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการ สื่อสารเพื่อการพัฒนา การเสริมสร้างอำนาจแก่ประชาชน โดยเฉพาะในระดับรากหญ้าเพื่อนำไปสู่ สังคมแบบประชาสังคมอย่างแท้จริง

4. ทฤษฎีการกำหนดวาระ

ทฤษฎีการกำหนดวาระ เป็นทฤษฎีที่เห็นว่าสื่อมวลชนควรทำหน้าที่ในการเสนอ ข้อเท็จจริงและข่าวสารที่จำเป็นและมีประโยชน์ทางการเมืองแก่ประชาชน เพราะยิ่งสื่อเลือก เสนอประเด็นใด ประเด็นนั้นก็ได้รับความสนใจว่าเป็นประเด็นสำคัญ เสมือนผู้เข้าร่วมประชุมยอมที่จะรับทราบหรือตระหนักถึงปัญหาหรือประเด็นปัญหาต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในวาระนั้นๆ ซึ่งก่อให้เกิด ผลที่ตามมาคือ ประชาชนจะคิดและปฏิบัติตามสื่อมวลชนกำหนดไว้เช่นเดียวกับการประชุมทั่วไป

ทฤษฎีการสื่อสารแต่ละทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น นับว่ามีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนา หรือการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคม รวมถึงการพัฒนาในด้านต่างๆ นับตั้งแต่สิ่งที่แวดล้อมอยู่ใกล้ตัว จนกระทั่งสิ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในระบบใหญ่ก็ตาม ซึ่งผลที่ตามมาจากการพัฒนาก็คือ สิ่งใหม่ๆ ที่เรียกว่า นวัตกรรม

บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคม

การสื่อสารเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาในทุกแง่มุมและทุกระดับ อันเปรียบได้กับเส้นใยที่เชื่อมร้อยปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตามเป้าหมายที่ร่วมกัน อีกทั้งงานวิจัยจำนวนมากได้ระบุว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น บางโครงการล้มเหลวเพราะขาดการให้ข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง บางโครงการขาดกลไกการสื่อสารเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน บางโครงการขาดสื่อบุคคลที่แทรกอยู่ในทุกอณูของการแพร่กระจาย นวัตกรรม การพัฒนาการนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และการบรรลุตามประสิทธิผลตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยการสื่อสารมีบทบาทหน้าที่ต่อการพัฒนาสังคม (บุษบา หินเธาว์, 2556. 89-94) ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร

ก่อนที่ประเทศจะพัฒนาไปได้นั้น ประชาชนของประเทศจะต้องรับข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ก่อนการสื่อสารเพื่อพัฒนาจึงมีบทบาทหน้าที่ต่อการให้ข่าวสาร ดังนี้

1.1 ขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อม ในการนำนวัตกรรมทางความคิดเรื่องการพัฒนา และโครงการพัฒนาเข้าไปสู่ประเทศที่ไม่ได้พัฒนา และประเทศด้อยพัฒนานั้น ความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการก็คือการขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อมรอบตัวของคนในประเทศเหล่านั้น การขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อมอาจทำได้โดยการแสดงให้เห็นความแตกต่างในด้านคุณภาพชีวิต ระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่แตกต่าง วิถีทางแห่งความเป็นไปได้ในการพัฒนาและการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นต้น ขอบเขตสิ่งแวดล้อมทางความรู้ ความคิดที่กว้างขึ้น จะช่วยให้บุคคลมีมุมมองใหม่ ท่าทีใหม่ ให้นิยามและความหมายใหม่ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมแบบเดิม ทั้งนี้เป็นที่แน่นอนว่าตราบดีที่บุคคลยอมรับว่าสิ่งที่ตนเผชิญอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ปกติ เป็นวิถีชีวิต เป็นธรรมชาติ และไม่ใช่อุปสรรค เขาก็จะไม่ตระหนักถึงความจำเป็นของการพัฒนาและไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในชีวิตการสื่อสารเพื่อขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อม สามารถใช้สื่อและรูปแบบการสื่อสารได้หลายประเภท ทว่าในยุคแรกเริ่มของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนั้น สื่อที่มีศักยภาพตอบสนองความต้องการการพัฒนาและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการพัฒนาได้ดีที่สุด

ได้แก่ สื่อมวลชน

1.2 ดึงประชาชนมาสู่จุดสนใจ ในการนำนวัตกรรมใหม่เข้ามาพัฒนานั้น สื่อมวลชนเป็นตัวการสำคัญที่จะช่วยกำหนดว่าประชาชนควรรู้อะไร โดยการเน้นจุดสนใจในบางเรื่องแทนที่จะเป็นเรื่องอื่น สื่อมวลชนสามารถที่จะทำให้เรื่องเหล่านี้มีความสำคัญในการรณรงค์ นี่เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา เพราะหมายความว่า ความสนใจของประชาชนถูกหันเหไปสู่เรื่องของการพัฒนา ความสนใจของประชาชนถูกหันเหไปสู่ขนบธรรมเนียมใหม่ พฤติกรรมใหม่ การปฏิบัติด้านสุขภาพและการเกษตรแบบใหม่ ผลประโยชน์ที่จะได้จากการพัฒนาหรือสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลง

1.3 ยกระดับความมุงมาดปรารถนาของประชาชน ประเทศที่กำลังพัฒนาประสบกับความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นประชาชนให้หลุดพ้นจากการเชื่อโชคชะตา และความกลัวการเปลี่ยนแปลงประเทศจะต้องส่งเสริมให้เกิดความปรารถนา สิ่งที่ดีกว่าเดิมทั้ง ในระดับบุคคลและระดับชาติ บุคคลจะต้องมีความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม และต้องตั้ง ใจที่จะทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ดีกว่าปรารถนาในฐานะประชาชนของประเทศ คนในชาติจะต้องมีความมุงมาดปรารถนาหรือความทะเยอทะยานที่จะทำให้ชาติของตนมีความเข้มแข็งและยิ่งใหญ่ สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ในการยกระดับความทะเยอทะยานของประชาชนในประเทศที่กำลังพัฒนาได้ ถ้าปราศจากการยกระดับความทะเยอทะยานของประชาชนปราศจากการกระตุ้นให้ประชาชนดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่าและเพื่อความเจริญของประเทศแล้วเป็นการยากที่จะพัฒนาจะเกิดขึ้น

1.4 สร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนา ในการพัฒนานั้น สื่อมวลชนมีส่วนสำคัญในการให้ข่าวสาร เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งข่าวสาร เป็นการกระตุ้นการพัฒนาโดยการแสดงให้เห็นเครื่องมือที่ทันสมัยและชีวิตในสังคมที่พัฒนาโดยการเสนอรายงานข่าวเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จากที่อื่นในโลกโครงการพัฒนาต่างๆ เป้าหมายและปัญหาของการพัฒนา ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีสายตาก็กว้างไกลให้ความสนใจ เกิดความทะเยอทะยานและย้อนมาดูตัวเองเพื่อกำหนดว่าอนาคตควรจะทำอย่างไร

2. การชักจูงใจ

การพัฒนาประเทศ สังคม ชุมชน ท้องถิ่น ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน คือประชาชนต้องเปลี่ยนทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของตนเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ในสังคม ในประเทศที่กำลังพัฒนา และใช้การสื่อสารทำหน้าที่ชักจูงใจประชาชนให้เปลี่ยนวิถีชีวิตของตน และตัดสินใจเข้าร่วมโครงการพัฒนาอย่างจริงจัง ซึ่งบทบาทของการสื่อสารต่อการชักจูงใจมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 การเป็นพื้นที่สาธารณะและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในโลกประชาธิปไตย ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารมวลชน เป็นการสื่อสารที่มีบทบาทในการเป็นสื่อกลางเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการตรวจสอบทางการเมือง ทำให้บุคคลและกลุ่มคนต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลกันสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ และสามารถตรวจสอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้ตลอดเวลาซึ่งสื่อมวลชนถือเป็นพื้นที่สาธารณะ เพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับประชาสังคม ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในสังคม ในเชิงวิพากษ์และการตรวจสอบอำนาจรัฐ ทำให้เกิดทิศทางของสังคมในรูปของนโยบายสาธารณะในการบริหารจัดการกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม และการที่สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสแห่งการเรียกร้อง ชักชวน และเชื้อเชิญให้บุคคลต่างๆ มองเห็นและตระหนักว่าพวกเขาจะได้ผลประโยชน์อะไรบ้าง จากการให้ความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของสังคม

2.2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาที่ต้องลงลึกถึงฐานรากของชุมชนทั้ง ในระดับวัฒนธรรมและจิตสำนึก โดยประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ส่วนหลักการที่สำคัญที่สุดของการสร้างการมีส่วนร่วมก็คือ การกระจายอำนาจการตัดสินใจให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการคิด การตัดสินใจ การบริหารจัดการ ฯลฯ ในการทำงานร่วมกันนี้เอง บุคคลจะเกิดการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็จะขยายวงกว้างมากขึ้น เมื่อมีเครือข่ายชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อน ขบวนการประชาสังคมในการรณรงค์เรียกร้องเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่รัฐไม่เห็นความสำคัญ

3. การให้การศึกษา

การสื่อสารสามารถทำหน้าที่ให้ความรู้ที่จำเป็นแก่ประชาชนเพื่อประชาชนจะได้สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการพัฒนาประเทศได้ โดยจะใช้การสื่อสารมวลชนทำหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ประชาชน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การให้การศึกษาโดยตรง ได้แก่ การใช้สื่อมวลชนสำหรับการศึกษาในโรงเรียน โดยทำหน้าที่เป็นสื่อทัศนูปกรณ์สำหรับชั้นเรียน เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียนประกอบการสอนของครู หรือการใช้สื่อมวลชนสำหรับการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการทำหน้าที่แทนครูเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม เพื่อพัฒนาความรู้ อาชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนเหล่านั้น ถ้าเป็นกรณีให้การศึกษาโดยอ้อม คือ การให้การศึกษาแก่

ประชาชนทั่วไป โดยสื่อมวลชนทำหน้าที่เสนอความรู้ด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย ฯลฯ ตามปกติคนเราเมื่อประชาชนอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุกระจายเสียง ชมวิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ ประชาชนก็ได้รับความรู้เหล่านั้นโดยอัตโนมัติ

การสื่อสารกับการพัฒนาบทบาทกลุ่มคนในสังคม

คุณภาพของประชากรในประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาประเทศ การที่ประเทศจะมีการพัฒนาไปมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน ซึ่งในการพัฒนาของแต่ละประเทศจะต้องมีความเข้าใจสภาพของคนแต่ละกลุ่ม สำหรับสังคมไทยประกอบด้วยประชากรหลากหลายกลุ่มที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ คือ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการ และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ซึ่งการสื่อสารกับพัฒนาบทบาทของกลุ่มคนทั้ง 5 กลุ่มในสังคมมีรายละเอียด (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2558 : 17-40) ดังนี้

1. กลุ่มเด็กและเยาวชน

การพัฒนาเด็กและเยาวชน สำนักส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชนในสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ ได้จัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2555-2559 โดยการสื่อสารถูกนำไปใช้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชน สรุปได้ดังนี้

1.1 ปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีความผูกพันกับครอบครัว มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยมีคุณธรรม จริยธรรม เคารพสิทธิผู้อื่น รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีจิตสาธารณะ รักสิ่งแวดล้อมสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปลอดภัย

1.2 สร้างกระบวนการการเรียนรู้ให้เด็กและเยาวชนในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความรู้ที่ผสมผสานกับประสบการณ์ตรง และสามารถจัดการกับความรู้อันตนเองมีได้

1.3 สร้างแหล่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งระดับชุมชน ท้องถิ่นและระดับชาติในรูปแบบต่างๆ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์เทคโนโลยีและสารสนเทศ ศูนย์กีฬา ศูนย์วัฒนธรรมและศิลปะ เป็นต้น

1.4 ส่งเสริมพัฒนาสื่อให้เป็นสื่อที่สร้างสรรค์และมีความปลอดภัย รวมถึงให้สื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและเยาวชน เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยผลิตและเผยแพร่ความรู้ในเชิงสร้างสรรค์ เช่น การส่งเสริมสุขภาพจิต การสืบสานวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมอันดีงาม การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน ฯลฯ ทั้งนี้ ควรให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการผลิตและเผยแพร่

1.5 การให้ความรู้ตลอดจนให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาลูกและเยาวชนที่ประสบปัญหาทั้งในโรงเรียน ครอบครัวและชุมชน เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับเพศศึกษา ครอบครัวศึกษา รวมถึงทักษะในการใช้ชีวิตที่ถูกต้องและเหมาะสมกับเด็กและเยาวชน

1.6 สร้างกระบวนการสื่อสารระหว่างกลุ่มองค์กรเด็กและเยาวชน โดยให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการจัดฝึกอบรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงร่วมกันในการพัฒนาบุคลากรด้านเด็ก ตลอดจนการปรับเปลี่ยนเจตคติของบุคลากรในการปฏิบัติต่อเด็กและครอบครัว โดยให้คำนึงถึงสิทธิเด็ก ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และจรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน

1.7 การพัฒนาองค์ความรู้ โดยมีการศึกษาวิจัย อีกทั้งมีการจัดทำฐานข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เพื่ออำนวยความสะดวก เช่น กลุ่มเด็กที่ไม่อยู่ในโรงเรียน ภาคบังคับ (เด็กออกกลางคัน) เด็กที่อยู่นอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะระบบข้อมูลสารสนเทศด้านโครงสร้างของเด็กและเยาวชน สถานการณ์เด็กและเยาวชน แหล่งบริการ และบุคลากรที่เป็นคลังปัญญาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาและติดตามประเมินผลการคุ้มครองส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชน

2. กลุ่มสตรี

ประเทศไทยมีประชากรที่เป็นสตรีมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งประเทศ และสตรีมีอายุขัยเฉลี่ยสูงกว่าชาย และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ตลอดจนมีบทบาทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เช่น การเป็นหัวหน้าครอบครัว การเป็นคุณแม่เลี้ยงเดี่ยว การเป็นโสด และการเป็นผู้นำเป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีและการเปิดโอกาสให้สตรีได้พัฒนาตนเองอย่างเต็ม

ความสามารถก็จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมตามไปด้วย โดยบทบาทของการสื่อสารกับการพัฒนาสตรี สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

2.1 รณรงค์และประชาสัมพันธ์ โดยสร้างความเชื่อในเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ผ่านทางสื่อมวลชนต่างๆ เพื่อปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อสตรีให้เกิดขึ้นในครอบครัวและสังคม และให้สื่อมวลชนเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจในการผลิตสื่ออย่างสร้างสรรค์ เพื่อสร้างความตระหนักเกี่ยวกับศักดิ์ศรีคุณค่าความเป็นมนุษย์ และความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เช่น นำเสนอสาระที่ไม่ละเมิดสิทธิสตรี นำเสนอภาพลักษณ์สตรีในทางที่เหมาะสม นำเสนอกฎหมายและมาตรการคุ้มครองสิทธิของสตรี เป็นต้น

2.2 พัฒนาหลักสูตรสื่อการเรียนการสอน ซึ่งเน้นเนื้อหาสาระเรื่องคุณค่าความเป็นมนุษย์ การเคารพสิทธิ ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย

2.3 จัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่สตรีในด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้สตรีสามารถใช้เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อประกอบอาชีพและเพิ่มคุณภาพชีวิต

2.4 ให้ความรู้และปรับเจตคติด้านสุขภาวะ เช่น การวางแผนครอบครัว การป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย เป็นต้น

2.5 ผลิตงานวิจัยที่เป็นการสร้างองค์ความรู้ในเชิงนโยบายเกี่ยวกับสตรี เช่น ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง สุขภาพของสตรี การลดความรุนแรง การพิทักษ์สิทธิของเด็กหญิงและสตรีที่ถูกคุกคามทุกรูปแบบ การเพิ่มโอกาสและศักยภาพของสตรีทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ ส่งเสริมและสนับสนุนสถาบันการศึกษาให้ทำวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาองค์กรสตรี หรือการทำวิจัยเพื่อประเมินผลและติดตามผลองค์กรและกลไกสตรีในทุกด้านและทุกระดับ

2.6 จัดกิจกรรมทั้งในระดับครอบครัวและสังคมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อให้สตรีเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและสามารถดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

2.7 สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองในระบบประชาธิปไตยและสร้างความพร้อมแก่สตรีในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง การปกครองและการบริหารทุกระดับ

3. กลุ่มผู้สูงอายุ

การสื่อสารมีบทบาทในการพัฒนาผู้สูงอายุ ดังนี้

- 3.1 รณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ
- 3.2 เผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่างๆ ในสังคม
- 3.3 สนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสื่อและเผยแพร่ข่าวสารได้ด้วยตนเอง
- 3.4 ประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุทราบถึงสิทธิและผลประโยชน์ต่างๆ เช่น อัตราค่าโดยสารของระบบขนส่งสาธารณะ และระบบขนส่งมวลชนต่างๆ ที่ลดหย่อนให้แก่ผู้สูงอายุ
- 3.5 ให้มีการผลิต หรือฝึกอบรมดูแลผู้สูงอายุอย่างเพียงพอและมีมาตรฐาน
- 3.6 ให้มีการศึกษาวิจัยด้านผู้สูงอายุ โดยเฉพาะที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย การพัฒนาการบริการ และการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม
- 3.7 พัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้ถูกต้องและทันสมัย โดยมีระบบฐานข้อมูลที่สำคัญด้านผู้สูงอายุที่ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้น
- 3.8 ให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะในการพึ่งพาตนเอง
- 3.9 ให้ผู้สูงอายุเข้าถึงช่องทางในการติดต่อสื่อสารทางเทคโนโลยีและบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง

4. กลุ่มผู้พิการ

การสื่อสารมีบทบาทในการพัฒนาผู้สูงอายุ สามารถจำแนกได้ดังนี้

- 4.1 การพัฒนาทักษะของคนพิการ เพื่อให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง เช่น การฝึกอบรมคนพิการให้รู้วิธีใช้อวัยวะส่วนที่เหลืออยู่กับเครื่องช่วยคนพิการให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่ สอนให้คนพิการแขนรู้จักใช้เครื่องมือช่วยในการแปรงฟัน อาบน้ำ แต่งตัว เป็นต้น หรือการฝึกอบรมให้คนพิการรู้จักวิธีใช้รถเข็นสำหรับคนพิการอย่างถูกวิธี หรือฝึกอบรมให้คนตาบอดใช้ไม้เท้าอย่างถูกวิธีเพื่อเดินทางได้อย่างปลอดภัย

4.2 การพัฒนาการศึกษาของคนพิการ โดยเป็นการพัฒนาสื่อด้านการเรียนการสอน สำหรับคนพิการ ให้มีมาตรฐานและรูปแบบที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการ ทั้งการศึกษาใน สายสามัญและสายอาชีพ มีระบบการเรียนแบบทางไกลและแบบอินเทอร์เน็ต โดยเปิดโอกาสให้คน พิการสามารถเข้าถึงได้อย่างทั่วถึง เช่น การจัดบริการทางการศึกษาให้แก่คนตาบอดควรที่จะต้องมี เครื่องอำนวยความสะดวกและอุปกรณ์การศึกษา ได้แก่ เครื่องพิมพ์อักษรเบรลล์ โปรแกรมแปลง อักษรสิ่งพิมพ์เป็นอักษรเบรลล์ เครื่องบันทึกเสียง เครื่องพิมพ์ดีด หนังสือเสียง (เทป) คนช่วยอ่าน หนังสือ คนช่วยเขียนข้อสอบ หรือสำหรับคนหูหนวกต้องการวิดีโอภาษามือ ดังนั้น สถาบันการศึกษา ต้องพัฒนาการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของคนหูหนวกให้สามารถสื่อสารได้ทั้งภาษาเขียน ภาษามือ และสื่อความหมายในสังคมกับคนปกติได้

4.3 กระบวนการเรียนรู้ คนพิการต้องการกระบวนการในการเรียนรู้ เช่น คนตาบอด ต้องการการเรียนรู้ไปไหนมาไหนด้วยไม้เท้า ต้องเรียนอักษรเบรลล์ ต้องเรียนรู้การช่วยเหลือตนเอง และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น

4.4 การปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในสังคม ในการพัฒนาคนพิการควรต้องทำควบคู่ ไปกับการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัวและสังคม ในครอบครัวต้องให้ความรู้และสร้าง ความเข้าใจกับพ่อแม่ ตลอดจนสมาชิกคนอื่นๆ ให้ความรัก ความเข้าใจตลอดจนร่วมกันพัฒนาทั้งใน ด้านการศึกษาและการช่วยเหลือตนเองของคนพิการเมื่อเติบโตและต้องใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคม ส่วนการเปลี่ยนทัศนคติของคนในสังคมทำได้ด้วยการเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ ให้กว้างขวาง ควรเปลี่ยนทัศนคติแบบที่เป็นความสงสารเป็นการยอมรับว่า คนพิการมีความสามารถ ทัดเทียมคนปกติได้

4.5 การขยายโอกาสการเรียนรู้ของคนพิการ โดยให้คนพิการมีส่วนร่วมในการรับรู้ ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อมวลชน เช่น สำหรับคนหูหนวกที่ต้องรับชมโทรทัศน์มีการส่งเสริมให้มีล่าม ภาษามือมากขึ้น ในรายการที่เป็นประโยชน์ต่อคนพิการ เพื่อคนหูหนวกจะได้รับทราบข่าวสารอย่าง รวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ ถือเป็นบริการทางสังคมที่เอื้อต่อคนพิการ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนา

ช่องทางการสื่อสารอื่นๆ ที่มีความหลากหลายสำหรับคนพิการเพื่อที่จะให้เขาเหล่านั้นได้มีความรู้ด้านสารสนเทศและข้อมูลข่าวสาร

4.6 เพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่านทางสื่อออนไลน์ โดยใช้เป็นสื่อกลางสำหรับประชาชนทั่วไปและคนพิการให้ได้รับทราบถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือมีกิจกรรมใดที่คนพิการสามารถเข้าร่วมได้ ซึ่งจะเป็นช่องทางที่คนพิการสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ ปัญหาและทัศนคติของพวกเขาสู่สังคมและเพื่อนพิการรายอื่นๆ

5. กลุ่มผู้ด้อยโอกาส

การสื่อสารมีบทบาทในการพัฒนาผู้ด้อยโอกาส สามารถจำแนกได้ดังนี้

5.1 การปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในสังคมที่มีทัศนคติต่อผู้ด้อยโอกาสในทางบวก เช่น ให้การยอมรับในความสามารถของผู้ด้อยโอกาส

5.2 การส่งเสริมให้สื่อมวลชนเป็นสื่อกลางในการนำเสนอปัญหา ความต้องการ สถานการณ์ด้านผู้ด้อยโอกาสระหว่างกลุ่มผู้ด้อยโอกาสกับภาคประชาสังคม ภาคเอกชน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติที่ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้ด้อยโอกาส เช่น เผยแพร่ความรู้ใหม่ๆ ให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับผู้ด้อยโอกาส เผยแพร่กิจกรรมการรวมกลุ่มของผู้ด้อยโอกาสสู่สังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อสร้างความเข้าใจที่ดี รวมไปถึงการนำเสนอกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในสังคมออกสู่สาธารณะ เช่น กลุ่มผู้พิการ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี เพื่อให้สังคมยอมรับผู้ด้อยโอกาสเพิ่มขึ้น

5.3 การศึกษา วิจัย พัฒนาและจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ด้อยโอกาส เพื่อให้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้ด้อยโอกาส เพื่อที่จะได้นำองค์ความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพ และคุ้มครองพิทักษ์สิทธิผู้ด้อยโอกาส

5.4 การรณรงค์ให้ภาครัฐให้ความสำคัญกับความมั่นคงของมนุษย์ของผู้ด้อยโอกาส ควบคู่ไปกับความมั่นคงของรัฐ

5.5 การฝึกอบรมให้ผู้ด้อยโอกาสมีการเรียนรู้ทักษะชีวิตแบบมีส่วนร่วม เช่น การสอนวิชาชีพ

5.6 การรณรงค์ในการสร้างกระแสการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน สิทธิพลเมือง การมีงานทำ และการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของผู้ด้อยโอกาส ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ

5.7 การประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานกับผู้ด้อยโอกาสและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

5.8 การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้สังคม ชุมชนและโรงเรียนให้ยอมรับและปฏิบัติต่อผู้ด้อยโอกาสอย่างเหมาะสม โดยมีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อปรับเปลี่ยนค่านิยมโดยผ่านสื่อมวลชนและมีการสอดแทรกเรื่องสิทธิในความเป็นมนุษย์ไว้ในการเรียนการสอนทุกระดับ

5.9 การใช้สื่อในการเสนอข่าวสารข้อมูลของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสอย่างสร้างสรรค์โดยตระหนักต่อกระบวนการทัศนใหม่ๆ ในการพิทักษ์คุ้มครองสิทธิของผู้ด้อยโอกาส

สรุป

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง กระบวนการสื่อสารในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อ ทัศนคติและพฤติกรรมที่นำไปสู่การพัฒนาในทุกๆ ระดับ และการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ดีควรมีลักษณะที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารนั้นๆ ได้ โดยสื่อที่ใช้ควรมีความหลากหลาย เป็นสื่อที่ถูกผลิตในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้สร้างความเข้าใจและความสอดคล้องร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารได้ง่าย ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนาสังคม ได้มีการอธิบายว่า ในขณะที่ประเทศกำลังดำเนินการพัฒนาหรือในขณะที่กระบวนการพัฒนาสังคมหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change Process) กำลังดำเนินไปนั้นหน้าที่ที่สำคัญของการสื่อสารในสังคมก็คือ หน้าที่ในการให้ข่าวสาร (Informative Function) หน้าที่ในการชักจูงใจ (Persuasive Function) และหน้าที่ในการให้ความรู้ (Educational Function) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม (Complement) สนับสนุน (Facilitate) และขยาย (Extend) งานพัฒนา (Development Activities) การสื่อสารในลักษณะนี้เรียกว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication)

กระบวนทัศน์ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา แบ่งได้เป็น 3 ยุคใหญ่ ได้แก่ 1) กระบวนทัศน์การพัฒนากระแสหลัก (Dominant Paradigm) 2) กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency Paradigm) และ 3) กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative Paradigm) การสื่อสารเป็นการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน บทบาทของการสื่อสารเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็ง สู่การพัฒนาอย่างไม่สิ้นสุด และได้มีการสร้างแนวคิดทางทฤษฎีอธิบายความสัมพันธ์ต่างๆ ไว้อย่างหลากหลายโดยได้มีนักวิชาการด้านการสื่อสารได้ค้นพบและอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีของแดเนียล เลินเนอร์ ทฤษฎีของเอเวอร์เร็ด เอ็ม โรเจอร์ส ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนา และทฤษฎีการกำหนดวาระ ทั้งนี้การสื่อสารกับการพัฒนาบทบาทกลุ่มคนในสังคม อธิบายว่าคุณภาพของประชากรในประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาประเทศ การที่ประเทศจะมีการพัฒนาไปมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน ซึ่งในการพัฒนาของแต่ละประเทศจะต้องมีความเข้าใจสภาพของคนแต่ละกลุ่มสำหรับสังคมไทยประกอบด้วยประชากรหลากหลายกลุ่มที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ คือ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการ และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายความหมายของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
2. การสื่อสารที่เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาสังคมอย่างแท้จริง ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร
3. จงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนาสังคม พร้อมยกตัวอย่างประกอบ
4. จงสรุปสาระสำคัญของกระบวนทัศน์การพัฒนากระแสหลัก
5. จงอธิบายความแตกต่างระหว่างกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพาและกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือกว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร
6. จงอธิบายทฤษฎีของเอเวอร์เร็ด เอ็ม โรเจอร์ส เกี่ยวกับ “กระบวนการณ์ตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม” มีกี่ขั้นตอน อะไรบ้าง
7. จงอธิบายบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคมในการให้ข่าวสาร
8. จงอธิบายบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคมในการชักจูงใจ

9. จงอธิบายการสื่อสารกับการพัฒนาบทบาทกับกลุ่มเด็กและเยาวชนในสังคมไทยปัจจุบัน
อย่างละเอียด

10. การสื่อสารกับการพัฒนาบทบาทกับกลุ่มผู้สูงอายุในสังคมไทยเป็นอย่างไร พร้อม
ยกตัวอย่างประกอบอย่างละเอียด

เอกสารอ้างอิง

กมลรัฐ อินทรทัศน์. (2547). การสื่อสารกับการพัฒนา หน่วยที่ 11-15. นนทบุรี :

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

กาญจนา แก้วเทพ. (2543). สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพฯ : สำนักงาน

กองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

กุลิสรา กฤตวรกาญจน์. (2551). การสื่อสารเพื่อการพัฒนากับการพัฒนา ชนบทไทย. วารสารการ

สื่อสารมวลชน, 1(2), 44-68.

เกศินี จุฑาวิจิตร. (2542). การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. นครปฐม : สถาบันราชภัฏนครปฐม.

_____. (2548). การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม :

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

เดชพันธุ์ ประวิชัย. (2543). การสื่อสารเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

บุษบา หินเธาว์. (2556). การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูล

สงคราม

ประมะ สตะเวทิน. (2546). หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.

ปัญญิตา ชัยสนิทและคณะ. (2554). การสร้างเสริมสุขภาวะเพื่อความอยู่ดีมีสุขของชุมชนโดย

ความร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่น อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. อุตรดิตถ์ : มหาวิทยาลัย

ราชภัฏอุตรดิตถ์.

พนม คลีณา. (2549). เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 2803675 การประยุกต์สื่อเพื่อการ

พัฒนา. อัดสำเนา.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2558). “แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน

เอกสารการสอน ชุดวิชา การสื่อสารกับการพัฒนา หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช.

- สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ. (2549). การสื่อสารเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์
แก้วเจ้าจอม.
- เสถียร เขยประทับ. (2540). การสื่อสารกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Roger, Everett M. (1971). **Communication of Innovations : A Cross-Culture
Approach.** New York. : The Free Press.
- _____. (1983). **Diffusion of Innovation.** Third Edition. New York :
The Free Press.
- Servaes, Jan. (2003). **Approaches to Development ; Studies on Communication
for Development.** Paris : UNESCO.
- Singhal, A., & Stapitanond, P. (1996). The role of communication in development :
Lessons Learned from a Critique of the Dominant, Dependency, and
Alternative Paradigms. **The Journal of Development Communication, 7(2),**
11-25.